

Politické změny ve střední a východní Evropě a hlavně sjednocení Německa ovlivnily významným způsobem mezinárodní orientaci ústavu, zaměřeného předtím na multinacionální výzkumy v rámci západní Evropy a USA. Před pádem berlínského zdi byly kontakty a kooperace s tehdejší NDR a zeměmi střední a východní Evropu velmi omezeny, přispíval k tomu i zvláštní statut západního Berlína. Od roku 1989 nastal velmi rychlý rozvoj vědeckých kontaktů a společných výzkumných projektů. Již v roce 1990, v období přípravy německého sjednocení, se rozvinula bohatá konferenční činnost k tématům „západ-východ“, pobyty východoněmeckých badatelů ve WZB, spuštění cca 20 společných projektů. Po sjednocení Německa, v rámci restrukturalizace vědy, byla řada východoněmeckých vědců začleněna do jednotlivých útvarů WZB (tzv. program integrace vědců WIP).

Od roku 1991 se pak zaměření projektů WZB rozšířilo směrem na východ. Jejich sjednocující linií je možno nazvat „Vývojové tendence, problémy přizpůsobení a inovační možnosti moderních demokratických společností“.

Našemu výzkumnému týmu byla nejbližší činnost oddělení „Veřejnost a sociální hnutí“ a „Instituce a sociální změna“. Výzkumný program prvního, vycházející z rostoucí distance mezi každodenním životem občanů a kolektivním funkčním systémem politiky a kultury, se orientuje na hledání a analýzu zprostředkujících procesů a kolektivních mobilizačních strategií. Druhé oddělení se zabývá fungováním systému politických stran a zájmových a nátlakových skupin, vznikem nových politických organizací a kolektivních aktérů, neinstitucionalizovanými formami politické

participace a jejich rostoucím významem. Výchozí idea, že strukturální změny v politických postojích a chování probíhají ve všech moderních průmyslových společnostech, avšak mají různou podobu, podminila rozsáhlé komparativní mezinárodní výzkumy, např. komparativní analýza programů politických stran, realizovaná ve 24 zemích atd. Od počátku transformace politických systémů ve střední a východní Evropě se mezinárodní komparativní šetření rozšířila i na toto teritorium. Je možné uvést např. projekt na první svobodné volby ve střední a východní Evropě „Founding Elections in East Europe“.

Profil ústavu významně ovlivnil vědec světového významu, pražský rodák Karl W. Deutsch, který byl jeho prezidentem v letech 1977-1987. (Připomeňme si alespoň jeho stěžejní dílo *Politická kybernetika* nebo u nás publikované *Nervy vlády*). Jeho teorie komunikační společnosti, computerový simulační model EARTH pro výzkum dynamiky války a evoluce v mezinárodním systému, byly a dosud jsou teoretickým rámcem řady velkých mezinárodních projektů, zejména v případě problémů mezinárodní integrace, nacionalismu, mezinárodních konfliktů a transformačních procesů. Na počest K. W. Deutsche, který zemřel 1982, vypisuje od roku 1993 WZB každoročně jedno místo hostujícího profesora na dobu tří měsíců pro mladé vědecké pracovníky, kteří se zabývají některým z profilových témat ústavu.

Zdenka Mansfeldová

Autorka této informace, vědecká pracovnice Sociologického ústavu AV ČR, splnila jako první z tzv. postkomunisických zemí konkursní podmínky tohoto pobytu. (Pozn. red.)

Úskalí dialogu

Klíčovým slovem česko-německých vztahů se stal pojem dialog. Požadují jej na české vládě zástupci krajanských organizací sudetských Němců a nejnověji k němu vybidl rovněž ministr zahraničí SRN K. Kinkel. Jakým způsobem a na jaké úrovni se rozhodne reagovat na tyto výzvy česká vláda zůstává otázkou, v každém případě lze konstatovat, že

česko-německý dialog probíhá na občanské úrovni již delší dobu. Iniciátory jsou většinou nadace podporující rozvoj vzájemných kontaktů. Z německé strany například H. Seidel Stiftung, Ackermann Gemeinde či Nadace K. Adenauera, z české strany Nadace B. Bolzana a *Unie pro dobré sousedství s německými mluvícími zeměmi*. Právě ona spolu s *Nadací H. Seidela* uspořádaly počátkem března na březích Lipenského jezera seminář, jehož

obsahové zaměření vymezovaly možné obavy obyvatel českého pohraničí z Němců a problematika euroregionů podél společných hranic.

Debaty k tématu možných obav Čechů z Němců se odvíjela od úvodního vystoupení, které informovalo o výsledcích sociologických výzkumů pohraničních území severních, západních a jižních Čech, jež provádí více než tři roky ústecký tým Sociologického ústavu AV ČR. Z výsledků je patrné, že pro české obyvatele pohraničí již obraz Němce není synonymem nepřítel. K Němcům žijícím ve Spolkové republice Německo vyjadřuje pozitivní nebo neutrální vztahy více než dvě třetiny tázaných a k Němcům žijícím v českém prostředí téměř devadesát procent obyvatel pohraničí. Přestože nejsou k dispozici relevantní srovnatelné údaje z německé strany, lze usuzovat na vztahy Němců k Čechům odvozeně. Například v roce 1993 by v bavorské části euroregionu Chebska dvě třetiny obyvatel nic nenamítaly proti sousedství české rodiny. Více než polovina by neměla námitky proti manželství syna nebo dcery s českým partnerem.

Hodnotu získaných údajů netřeba přeceňovat, naznačují však, že úroveň sociální distance mezi Čechy a Němci není zdaleka nepřekonatelná a opravňuje k opatrnému optimismu. Za zcela přátelské považuje Němce 43 procent obyvatel pohraničí, více než dvě třetiny tázaných deklarují pozitivní vztah k německému jazyku a kultuře. Do obrazu pozitivních vlastností, které oceňují dotazovaní na Němcích patří pracovitost, vzdělanost, spolehlivost, bohatství a další. Z výsledků opakovaných výzkumů je patrné, že mezi Čechy v pohraničí nejsou v masovějším měřítku zastoupeny nacionalistické postoje. Lze říci, že z české strany hranice existuje reálně zformovaná postojová orientace pozitivního vztahu k Němcům a fenoménu Německa.

Problém nastává ve chvíli, kdy v dialogu vystoupí do popředí historická dimenze česko-německých vztahů, přesněji řečeno vztahů sudetských Němců k bývalé ČSR a nyní České republice. Neboť ze strany sudetských Němců nejde toliko o problémy poválečného odsunu, ale také o interpretaci národnostních vztahů uvnitř meziválečného Československa. Také

průběh semináře potvrdil, že historické reminiscence mají emotivní náboj, který má sílu jítfit okamžitě atmosféru dialogu. (Například jeden z bývalých obyvatel Šumavy neváhal tvrdit, že české úřady zřídily přírodní chráněnou oblast Šumava jen proto, aby zabránily návratu sudetských Němců do vlasti.) Odpovědí na žádosti starostů českých obcí a měst o pomoc při obnově historických památek v jihočeském pohraničí bylo, že nejlépe by o dané objekty bylo postaráno navrácením německým majitelům. Na znamení nesouhlasu s podobnými výroky zástupců zejména rakouského landsmanschaftu, opustilo několik českých starostů jednání semináře. Bylo to zřejmě silné i na německého zástupce euroregionu Šumava, který prohlásil na adresu českých hostitelů, že projevují mimořádnou zdvořilost, jsou-li ochotni naslouchat opakovanému obviňování české strany za ubližování německé menšině, aniž padlo jediné slovo o událostech období 1938-1945. Není mým cílem reprodukovat celý obsah debaty, je však zřejmé, že takovéto pojetí dialogu má spíše kontraproduktivní tendenci. Obdobné úskali zřejmě očekává každý další dialog se sudetskými Němci, který se dotkne nevyhnutelně historických otázek. Proto by bylo vhodné vyvodit určité poznatky z debat uplynulých čtyř let.

Postřehl to zřejmě i W. Piwerka, který se vyjádřil v tom smyslu, že vypjaté postoje z německé i české strany pocházejí z téhož myšlenkového zdroje, kterým byla idea přírodního pojetí národa jako rozšířené rodiny. Dodávám, že za apoštola německého i českého nacionalismu označil E. Rádl německého filozofa Herdera. Piwerka dále upozornil na potřebu dialogu uvnitř české společnosti, který by pomohl zformulovat konzistentní vztah k Německu. Odmítl myšlenku „tlusté čáry“ za minulostí s tím, že nelze přistoupit na představu, že od zítřka budeme všichni jiní. Zmínil roli Němců žijících v ČR, kteří mají dobrý vztah jak k českému prostředí, tak k odsunutým sudetským Němcům. Zní to sice lákavě, ale osobně o této roli „mediátora“ dobrých služeb pochybuji. Přesněji řečeno pochybuji o možnostech jeho manévrovacího prostoru.